

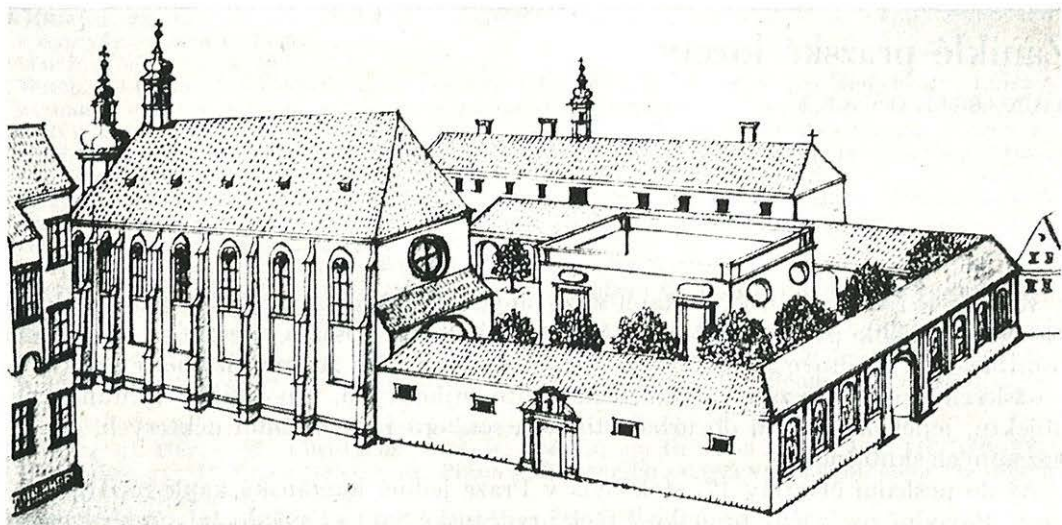
Zaniklé pražské loret

JAN BUKOVSKÝ

K početné řadě loretánských kaplí zřizovaných v českých zemích v barokním údobí, patřilo i několik pražských loret. Hradčanská loret dosáhla světového významu; ostatní loret, kultově zaniklé, jsou dnes jen velmi málo známé. Studie o zaniklých pražských loretách se zabývá vzhledem těchto zajímavých, typologicky vyhraněných objektů, jejich zapojením do urbanistických souborů i objasněním některých, dosud neznámých skutečností.

Až do poslední čtvrtiny 17. stol. byla v Praze jediná loretánská kaple na Hradčanech. Původně nečleněný hranolový blok hradčanské Santy Casy dostal záhy výzdobu nástěnnými malbami s výjevy, odvozenými z bohaté plastické výpravy prototypu všech loretánských kaplí, — Santy Casy v Loretu. Poté, co r. 1664 bohatá štukatérská výzdoba obvodových stěn vystřídala netrvanlivé nástěnné konturové malby, zařadila se hradčanská loretánská kaple mezi nejvýznamnější zástupce klasického typu, spjatého s Bramanteho obalem Santy Casy v Loretu architektonickou výpravou a plastickou výzdobou obvodového pláště. Loretu v Praze na Hradčanech, rozšiřovaná a výtvarně zhodnocovaná po celé údobí raného a vrcholného baroka, prošla několika základními etapami k dnešnímu výslednému rozvinutému stupni, který současně dovršil i uzavřel vývoj loretánského poutního místa.

Ze tří bývalých pražských loret stála hradčanské nejbližší loretánská kaple u fran-tiškánského kostela P. Marie Sněžné na Novém Městě pražském. Podobně jako hradčanská Santa Casa byla obklopena ze tří stran ambitem. V uzávěru velké osy nádvoří, ztotožňující se s podélnou osou loretánské kaple, tyčilo se průčelí presbyteria nedostavěného gotického kostela P. Marie Sněžné. Gotických stěn chrámového trojlodí bylo použito jako obvodových zdí původně přízemního ambitu¹; v nárožních polích byly postupně zřizovány kaple; neprojevovaly se stavebně ani navenek, ani uvnitř². Původní členění lisénami, které oživovalo navenek průčelní křídlo ambitu, dochovalo se v bočních křídlech, po obou stranách chrámového předprostoru. Rytina podle kresby pocházející ze sedmdesátých let 17. stol. ukazuje, že průčelí ambitu, otevřené v ose půlkruhově ukončeným vstupním obloukem, mělo po obou stranách po pěti polích s nikami, zdobenými patrně plastickými obrazy světců³. Podle Zelinkova plánu z r. 1788⁴ oslabovaly stejné niky i pilíře ambitu v místě, kde vybíhaly do nádvoří lisény, vázané soklem a kordonovou římsou. Po zjištění původního vzhledu Santy Casy, která stála na nádvoří před kostelem P. Marie Sněžné od r. 1670⁵, je kresba ze sedmdesátých let 17. stol. v podstatě jediným dokladem. Rytina byla publikována Zdeňkem Wirthem ve Štencově Umění (roč. 1944, str. 304) jako rytina F. B. Wernhera z r. 1750. Pro původ kresby a její zhotovení jiným autorem počátkem sedmdesátých let 17. stol. svědčí

Vojenská perspektiva zachycující kostel Panny Marie Sněžné, chrámové předdvorí a Santu Casu v sedmdesátých letech 17. stol. (reprod. J. Bukovský)

skutečnost, že kaple v chrámovém předdvorí vznikla r. 1670, že průčelní křídlo ambitu, zachycené ještě jako přízemní, bylo zvýšeno za adaptací na klášterní nemocnici r. 1676⁶.

Typologicky patřila kaple k zástupcům nejjednoduššího blokového typu loretánských kaplí. Na rozdíl od loretánských poutních míst, kde byla Santa Casa jádrem urbanistického souboru i po kultovní stránce, objevila se loretánská kaple u novoměstských františkánů dodatečně, včleněná do rámce již vystavěného ambitu. Původní loretánská kaple byla hranolová stavba, na severní straně s dvojicí obdélníkových bočních vstupů, o jednoduše profilovaném kamenném ostění. Dá se předpokládat, že odpovídající dvojice vstupů vedla i na jižní druhé straně jednak do kaple, jednak do prostoru za oltářní stěnou. Stěny, ukončené kordonovou římsou, přecházely v atiku, doplněnou hranolovými pilířky na nárožích. K odvodnění dovnitř sespádované střechy sloužily dvojice oválných otvorů s chrličí na západní straně kaple. Jediné čtvercové okno, osvětlující interiér Santy Casy, bylo patrně jádrem západní čelní stěny⁷. Oválné otvory nad bočními vstupy byly patrně jen slepými výplněmi. Deset let po výstavbě loretánské kaple změnily se podstatně proporcí vztahy objektů v chrámovém předdvorí. Průčelní křídlo ambitu bylo nastaveno o jedno patro již v r. 1676; na ně navázala nástavba patra nad ambitem jižního a severního křídla, kde našly umístění knihovna a archiv provincie. Zvýšení křídel o utilitárně vyhlížející první patro oslabilo účinný kontrast původně uzavřeného bloku Santy Casy s otevřeným, rytmicky působivým arkádovým ochozem. Podle Ekerta dal hrabě František Ferdinand Berchtold z Uherčic s chotí Uršulou, rozenou z Wrtby, zbořit kapli r. 1692 a vystavěl na jejích základech novou porciunkulovou kapli P. Marie královny andělů. Není známo, do jaké míry bylo odstra-

Kaple Panny Marie Šancovské na Vyšehradě (snímek J. Bukovský)

něno zdívo Santy Casy před stavbou porciunkulové kaple. Při půdoryse, v podstatě stejném, bylo možno použít zdíva jen o 20 let starší loretánské kaple a provést stavební úpravy, patrné z půdorysného nákresu Frant. Zelinky z r. 1788. Po odstranění pro loretánské kaple typické mřížové stěny, dělicí interiér kaple na prostor pro věřící a na zaoltářní prostor se soškou loretánskou, byla patrně snesena valená klenba a odstraněna závěrová stěna kaple. Nový apsidový závěr souvisel s apsidou porciunkulové kaple v Assisi⁸. Místo bočních vchodů Santy Casy vznikl nový, rozměrnější vstupní oblouk v ose nástupu do chrámového předdvorí. Tak jako v Assisi stal se jádrem průčelí porciunkulové kaple, ukončeného štítem. Nové okenní otvory v apsidě a uprostřed jižní stěny byly patrně rovněž valeně zaklenuty. Kamenná deska, zasazená do průčelí kaple, uváděla datum výstavby a jména zakladatelů, uložených po smrti v hrobce pod kaplí. Znehodnocování chrámového předdvorí pokračovalo předělením ambitu příčkami, zasklením arkád a posléze klasicistní přestavbou průčelního křídla, obráceného do dnešního Jungmannova náměstí. Naštěstí se neuskutečnil návrh Františka Zelinky z r. 1788 (Archív hl. m. Prahy, 75/9) na přestavbu křídel kolem vstupního nádvoří a na novou pozdně barokní zvonici, kterou stavitel lokalizoval přímo do osy renesanční předsíně chrámu. Josefské rušení postihlo kapli sv. Briek, sv. Hedviky i porciunkulovou kapli. Porciunkulová kaple, používaná v 19. stol. jako kolna, pustla, až byla zbořena r. 1878.

Loretánskému kultu sloužila původně i kaple P. Marie Šancovské při vyšehradských hradbách. Stojí nedaleko silnice, procházející od Leopoldovy brány na pankrácké straně obloukem po Novou bránu, obrácenou k Novému Městu. Drobná barokní centrála, krytá stanovou střechou s lucernovou vížkou, se v podstatě uplatňuje jen z blízkých pohledů — od silničního zákrutu a z novější promenádní cesty po koruně vyšehradských hradeb. Nejblíže soused — nová kaplanka, na místě bývalé poustevny, převyšuje kapli svou nudnou, banální, prostředím nerespektující hmotou. Kaple P. Marie Šancovské, upravená do dnešní podoby za obnovy v letech 1884—89, byla hmotově a obrysově samostatnou prostorovou jednotkou, přistavěnou r. 1764 ke staršímu vyšehradskému farnímu kostelu Stětí sv. Jana v hradbách⁹. Mikuláš Karlach uvádí v Pamětech kaple P. Marie, str. 37: „Ku kostelu Stětí sv. Jana byl přistavěn na západní straně nový díl bez architektonických okras. Je to přístavek, jenž tvoří dnešní Mariánskou kapli, jakkoli dnešní portál nepochází z tehdejší doby. Celá kaple i nový přístavek byla na způsob loretánských kaplí temná, jen lampy ji osvětlovaly.“ Na místě spojujícího krčku stojí dnes kratší úsek, upravený vpředu na lurdskou jeskyňku, vzadu na sklípek pro obyvatele vikárky. Útulkem mariánské sošky, považované za loretánskou, byl vlastní kostelík Stětí sv. Jana. Sochu dal zhotovit pražský zedník Michal Hoch u řezbáře Šimona Thaleru a umístil ji r. 1725 v pobořeném chrámu na stolicí po evangelní straně¹⁰. Za nových opevňovacích prací na Vyšehradě, podnikaných r. 1741 francouzskou posádkou vyšehradské pevnosti, započalo se s bouráním zbytků kostela Stětí sv. Jana. Kapitán měřičského sboru Souhuer vyhověl žádosti kanovníka Berghauera, bourání zastavil a rozhodl se uctít sošku P. Marie Loretánské obnovením staré vyšehradské svatyně. Zaklenul prostor kostelíka křížovými klenbami do čtyř hmotných pilířů a přenesl mariánskou sošku na původní místo. Po odchodu francouzské posádky z Prahy dokončil obnovu kostela Stětí sv. Jana kapitulní děkan Václav Dietrich z Li-

Průčelní stěna bývalého kostelíka Stětí sv. Jana a přiléhající sakristie (snímek J. Bukovský)

lienthalu, za něhož probíhala i barokní přestavba kapitulního chrámu na Vyšehradě. Kostelík byl zasvěcen až r. 1746 na počest P. Marie Loretánské a Stětí sv. Jana Křtitele. Sakristie, přistavěná r. 1750 k severní straně chrámu, patrně na místě bývalého hřbitova, byla pokryta spolu s kostelem nízkou šindelovou stříškou. (Vojenský předpis požadoval, aby střecha přistavěného objektu nepřesahovala korunu hradební zdi.)

Rekonstrukce staré vyšehradské svatyně zůstala na samém okraji stavební činnosti v barokní Praze, přestože rostla obliba svatyně v souvislosti s loretánským kultem¹¹. Souhuerova rekonstrukce vytvořila ze zbytků gotického kostela trojboce uzavřené síňové trojlodí, blízké středověkým kryptám stísněností prostoru, způsobenou nízkou výškou klenby (385 cm) a hustým řazením hmotných podpor. Po zazdění osvětlovacích otvorů v původně gotické jižní stěně chrámu¹² zůstaly osvětlovací otvory jedině v západní čelní stěně, vystavěné ve čtyřicátých letech 18. století. Obdélníkové, segmentově zaklenuté otvory osového vstupu a bočních oken uplatňují kompozici na vrchol postaveného trojúhelníku, doplněnou menším osvětlovacím otvorem nad vstupem. Sakristie, připojující se ke kostelu na severní straně, má průčelí, tvořící s čelní stěnou chrámu

jediný, výtvarně nesourodý celek¹³. Dvorní rozkaz z 3. 4. 1787, nařizující přenést zázračné obrazy a sochy z kaplí do kostelů a kaple zrušit, postihl i kostelík P. Marie Loretánské na Vyšehradě. 6. 5. 1787 byla socha P. Marie přenesena do kapitulního kostela sv. Petra a Pavla a umístěna v bývalé kapli sv. Anny na hlavním oltáři¹⁴. Kostelík koupili vyšehradští měšťané zámečník Josef Hoch a řezník Antonín Pohan za 60 zlatých. Vylámali, vybrali a odnesli, co se dalo, i mřížovou stěnu, typickou interiérovou složku loretánských kaplí. Bourání bylo brzy zastaveno a objekty bývalého kostela přešly do vojenské správy. Sloužily jako skladiště, po napoleonských válkách jako zbrojnice; nakonec byla novější část upravena na obydlí, starší část se sakristií na chlév, pronajímány různým povozníkům. Z popudu probošta M. Karlacha zakoupila vyšehradská kapitula v l. 1882—3 objekty bývalého kostelíka Stětí sv. Jana od vojenské správy. Kapitula nouzově upravovala r. 1883 sakristii a starší části kostelíka k bytovým účelům¹⁵. Obnovu novější barokní části podnikal probošt Karlach podle projektu A. Bauma ve vlastní režii od r. 1883¹⁶. Když r. 1889 odmítla kapitula navrátit kapli loretánskému kultu, byl proveden na závěrové straně, v místě zbořeného spojovacího krčku, nový přístavek s lurdskou jeskyňkou¹⁷.

Vnitřek dnešní kaple odpovídá ve svém jádře baroknímu stavu. Na nárožích zkoseného půdorysného čtverce vystupují zalomené toskánské pilastry. Křížová klenba dosedá přímo na pilastry bez jakéhokoli přechodového článku. Proniky v čelních obloucích a v úhlopříčných provází nevýrazná neorenesanční štukatura. Obklopuje i kruhový osvětlovací otvor ve vrcholu klenby. Pronikavější úpravy zasáhly především vnějšek stavby kromě polygonální vížky, ponechané v původní podobě i s tepaným barokním křížem. Hranolový útvar kaple zůstal bez podstatnějších změn na nejméně exponovaných bočních stěnách. Lisény, sokl a kordonová římsa rámuji plochu stěny s třemi pravoúhlými výplněmi se zrcadlem, vybraným na nárožích. Výpravnější průčelí pochází až z osmdesátých let 19. stol. Tehdy došlo k zazdění okna proraženého za úprav kaple na obydlí i ke zřízení dnešního portálu, uzavřeného stlačeným obloukem v nadpraží. Dnes nelze blíže určit, zda původní portál, zbavený kamenného ostění koncem 18. stol., měl pravoúhlé (portálek sakristie) nebo segmentově ukončené ostění (dnešní portál kaple). Lisény členěné horizontálními pásy přecházely z bočních stěn patrně do průčelí a dělily je do tří polí. Novorenesanční úprava rozšířila průčelní zeď o značně vystupující blokové útvary na nárožích. Toskánské pilastry vyrostly na místě lisén a navázaly římsovými články hlavic na kordonovou římsu bočních stěn. Kladí, zalamované na nárožích souhlasně s pilastrovým svazkem, připojilo se jako nástavba na vlastní jádro stavby. Portálovou edikulu ukončil tympanon s koulemi jako zatěžujícími články, nároží završila pyramida s křížem. Karlachova obnova zachránila stavební podstatu kaple a dala prosté barokní stavbičce výpravnější průčelí. Použitím toskánského řádu i trojdílného kladí nabyla kaple většího měřítka v nejvíce exponovaném pohledu. Na nárožích vedlo rozšíření a zvýšení celé průčelní stěny k násilnému navázání na jádro stavby.

Kaple P. Marie Loretánské na Vyšehradě nebyla loretánskou kaplí v pravém slova smyslu. Nouzově adaptovaný kostelík Stětí sv. Jana jen vzdáleně připomínal legendární Santu Casu obdélníkovým půdorysem, chudou výpravou a typickou mřížovou stěnou loretánskou. Mladší část, používaná dnes jako lurdská kaple, stala se úvodním prostoro-

Jižní stěna severovýchodního křídla bývalého kláštera karmelitek u sv. Josefa na Malé Straně, dnešní stav po předělení kaple na kancelářské místnosti (snímek J. Bukovský)

vým článkem kostelíka. Převzala úlohu podobného charakteru jako osově umístěné věžové dominanty loretánských poutních míst. V pokročilém údobí baroka, kdy loretánský kult v českých zemích ztrácel pomalu na významu¹⁸, dostala hradčanská loreta svůj protějšek na druhém konci Prahy — na památném Vyšehradě.

Poslední co do významu i doby vzniku byla loretánská kaple v severovýchodním křídle kláštera karmelitek na Malé Straně. Hraběnka Eleonora z Valdštejna dala v r. 1740 spojit bývalou kapli P. Marie Římské s přilehlou místností a upravila ji na loretánskou kapli. Sochu P. Marie objednala u význačného pražského sochaře Jana Geigera. Socha, která neměla nic společného s tradičními soškami Černé Matky Boží Loretánské, byla dotýkána v hradčanské loretě. Po skonu svého manžela Jana Josefa z Valdštejna uchýlila se hraběnka Eleonora do kláštera karmelitek, kde žila od 14. 12. 1734 jako terciářka. Původně chtěla postavit loretánskou kapli na zahradě. Použilo se však starší svatyňky v klášteře, kde byl už obraz Madony, okopírovaný v Římě. 5. července 1740 začali zedníci prodlužovat svatyňku o její šířku a vpředu, odstranivše dřevěnou stěnu, ji uzavřeli zdí. Sokl pro sochu P. Marie prý vyzdila neuměle sama zakladatelka (A. Novotný: Pražské karmelitky, str. 117–8).

Obdélníková místnost o rozměrech 1147 × 705 cm byla zaklenuta třemi poli křížové klenby. Délkový i šířkový rozměr značně přesahuje vnitřní rozměry většiny našich loretánských kaplí. Půdorys přízemí severovýchodního křídla, pocházející z doby před úpravami kláštera pro ministerstvo financí, ukazuje, že kaple byla rozdělena dřevěnou mříží na prostor pro věřící a na zaoltární prostor, připadající na jedno pole křížové klenby. Dovnitř se vstupovalo z křížové chodby dveřním otvorem proti oknu, v prostředním poli kaple. Jednoosá místnost na východní straně byla s kaplí rovněž spojena dveřmi. Další místnost v pořadí, přístupná z křížové chodby, sloužila jako předsíň k bohatěji vypravenému hraběncínu apartmá. Obě místnosti byly zaklenuty křížovými klenbami, podobně jako loretánská kaple. Na čelní straně se vstupovalo do kaple přímo z refektáře. Valená klenba s lunetami, zdobená výplněmi ve štukových ornamentálních rámcích, opakuje se v místnostech na obou koncích traktu — v refektáři i v hraběnciných pokojích. Reprezentační místnosti severovýchodního křídla obracejí se na jižní stranu, kde byla zřízena v osmdesátých letech 17. stol. terasa s francouzskou zahradou. Odtud se křídlo jeví jako jednopatrové. Krátká závěrová stěna s dvoupodlažním arkýřem, obrácená na východě do vlastní klášterní zahrady, vystupuje o podlaží výše vzhledem k úrovni zahrady, nižší o několik metrů než plocha terasy¹⁹. Diferenciace prostorů, významově poměrně rovnocenných, se navenek vůbec neuplatnila. Pouze nástěnná malba s karmelitským motivem, doplněná slunečními hodinami a letopočtem, označuje místo, kde se v přízemí nalézala bývalá loretánská kaple. Rozměrný, půlkruhově ukončený otvor v prvním patře, šířkově odpovídající uvedenému malbě, byl proveden Fr. Roithem až dodatečně, podle ostění oken v spojovacím chodbovém traktu konventní budovy. Za stavebních úprav kláštera karmelitek pro účely ministerstva financí, prováděných v letech 1936–9 podle projektu Fr. Roitha, byla bývalá loretánská kaple předělena do tří jednoosých kancelářských místností²⁰. Ekertův údaj, že „Loretánská kaple je napodobena věrně podle kaple v Loretu“, neodpovídal vůbec skutečnosti. Základní obdélníkový půdorys se vzájemným poměrem šířky k délkou, jednoduchá vnitřní úprava interiéru, rozděleného dřevěnou mřížovou stěnou do dvou nestejně

velkých prostorových jednotek, sblížovaly kapli karmelitek s řešením obvyklým u loretánských kaplí. Socha Immaculaty stála na postamentu před zcela nečleněnou závěrovou stěnou; u závěrové stěny nebyly uplatněny žádné výklenky, typické pro Santy Casy. Vnitřek dostatečně prosvětlený třemi obdélníkovými okny neměl přítmi loretánských kaplí, spoře osvětlovaných svícemi, lampami a malým pravoúhlým oknem v čelní stěně kaple. Snad bylo alespoň uplatněno typické spárování, provedené buď v režném zdívu, nebo, jak by se vzhledem k tolika úchytkám spíše zdálo, naznačením malbou na omítce; ostění otvorů a klenba byly hladce omítnuty. Kaple u karmelitek na Malé Straně byla nejméně známá ze všech pražských loretánských kaplí. Do kaple, umístěné v jedné z klášterních budov, měly původně přístup pouze řeholnice a později, po předání kláštera řádu anglických panen, i ti, kteří působili v klášterním obvodu. Kapli zřídila Eleonora z Valdštejna ve svém vdovském sídle podle lorety na Hradčanech, spojené se štědrá přízní jiné příslušnice rodu — Marie Markéty hraběnky z Valdštejna.

K vlastnímu loretánskému stavebnímu typu patřila vedle hradčanské Santy Casy jen loreta u P. Marie Sněžné. Ostatní dvě, dodnes stavebně existující, kultově však zaniklé kaple, byly loretánskými v podstatě jen podle jména.

Poznámky

¹ Františkáni, uvedení ke kostelu r. 1603, kostel znovu zaklenuli, uzavřeli presbyterium západní zdi a opatřili je předloženým renesančním patrovým přístavkem pro předsíní a oratoř. Po r. 1611, kdy byl klášter po vyvraždění čtrnácti mnichů po vpádu Pasovských znovu osazen, pokračovalo se na obnově a znovuvýstavbě kláštera. Po dlouhých sporech a nepříjemnostech se podařilo odstranit domky, které vyrostly na nádvoří před kostelem v dlouhé době opuštěnosti kláštera. Teprve po r. 1643 bylo nádvoří vydlážděno a podle Pamětnice kláštera ohrazeno zdi jako obvod patřící ke kostelu. Tehdy patrně františkáni upravili i boční vstup do chrámového předdvorí v severní obvodové zdi a opatřili jej barokním portálem s obrazem sv. Františka v nástavci.

² Ekert uvádí, že kapli sv. Briky na severní straně průčelního křídla ambitu zřídil doktor Jan Polentius, který tu byl pochován r. 1727; po pravé straně byla kaple sv. Hedviky, patrně z téže doby. Odpovídající kaple na druhé straně ambitu při kostele dosud stojí. Severní kapli sv. Jana Nepomuckého se prochází do prostoru obklopeného zříceninami nejstaršího karmelitánského kostela, vystavěného brzy po založení kláštera r. 1347. Oltář čtrnácti sv. Pomocníků v jižní kapli P. Marie Pomocné pochází z r. 1696.

³ Archív pražských františkánů, uložený v Ústředním st. archívu v Praze, obsahuje v kartónu 105 i několik nesignovaných barokních plánů na úpravu objektů kolem chrámového předdvorí, patrně ze sedmdesátých let 17. stol. V plánu průčelí do Jungmannova náměstí soustřeďuje se zájem architekta na trojosý střední rizalit, členěný v přízemí polosloupy (jsou dochovány i po klasicistní přestavbě), v patře a ve volutovém štítě pilastry s římsovými hlavicemi. Druhý plán zachycuje pohled na severní křídlo, zvýšené o patro, souběžné s průčelním křížem. (Fasáda o třech polích je členěna v přízemí pásovanými toskánskými pilastry, v patře pilastry s římsovými hlavicemi.) Na obou pohledech uplatnil projektant dnes již nedochované rané barokní orámování oken s typickým nárožním zalomením a s festony zdobenou supraportou.

⁴ Půdorys Františka Zelinky (Archív hl. m. Prahy 75/9) zachytil stav přízemí klášterního kostela a ambitu v chrámovém předdvorí roku 1788, před započetím přestavby průčelního křídla.

⁵ Bílek, T.: Statky a jmění, s. 378. Hammerschmiedův údaj („Prodromus gloriae Pragenae“, s. 309), že kaple zbořená r. 1692 byla kaplí Kalvarie, nebyl potvrzen z žádné jiné strany. Podle vnějšího vzhledu, zachyceného na rytině, byla původní kaple kaplí loretánskou. Opravují svůj starší údaj kladoucí dobu vzniku loretánské kaple do roku 1692.

⁶ Vyskočil, Jan: Šest století kostela P. M. S., s. 160.

⁷ Třeba vzít v úvahu nepřesnosti zobrazení. Například došlo k vypuštění zříceniny nejstaršího karmelitánského kostela po levé straně chóru i dalších klášterních objektů kolem vnitřního

- dvora, na jižní straně souboru. Jižní křídlo ambitu, které přiléhalo k značně převyšující 13 m vysoké gotické zdi chrámového trojlodí, je zakresleno bez těchto význačných zbytků středověké stavby. Udivuje omyl kreslíře při snížení tak výrazné výšky monumentálního chóru. Rovněž na loretánské kapli je značný nepochopitelný výškový rozdíl mezi výškou dveřních otvorů a zdiva v nadpraží a v atice.
- ⁸ Všechny tři františkánské řády — minorité, kapucíny a zejména františkáni bosáci, první dědici sv. Františka, slaví každoročně 2. srpna památku posvěcení chrámu P. Marie s anděly v Porciunkuli. Tento den se konaly, stejně jako o velkých mariánských svátcích, slavné pouti i k Santé Case v poutních místech loretánských. Santa Casa opředená legendou andělského přenesení a blízký velikostí i prostým vnitřkem kapli v Porciunkuli, těšila se oblíbě u všech františkánských řádů.
- ⁹ Gotický kostel Stětí sv. Jana byl rozbořen, kromě průčelí a obvodových zdí, za rozsáhlé přestavby vyšehradské pevnosti v padesátých letech 17. století (M. Karlach: Paměti kaple P. Marie, s. 5).
- ¹⁰ Základní údaje o vzniku loretánského kultu na Vyšehradě obsahuje „Codex Vyšehradensis“, založený Tomášem Berghauerem, děkanem vyšehradské kapituly v l. 1749—60. (Archív kapituly vyšehradské v Ústředním st. archivu v Praze, ser. LVI, fasc. 4, k. 67.) Podle Berghauera zřídil Mikuláš Hoch při kostnici na Bílé Hoře kapli P. Marie Vítězné — zárodek významného poutního místa. Socha P. Marie Šancovské, považovaná za loretánskou, není vytvořena podle Černé M. Boží v Loretu, prototypu všech loretánských sošek. Liší se velikostí, celkovou fyziognomií i barvou pleti.
- ¹¹ „Inventář a seznam obětí čistě stříbrných od r. 1748 do 1. 12. 1749“, pořizený administrátorem kaple Janem Morainem (M. K.: Paměti kaple P. Marie, s. 16), obsahuje výčet předmětů věnovaných P. Marii Šancovské v krátké době dvou let: 22 sošek, 23 srdcí, 12 dvojic očí, 3 dvojice prsů, 2 ruce, 13 noh a jiné dárky. Koncem r. 1749 bylo v kostelíku 50 votivních tabulek s popisem „zázračné události“. O sobotách, kdy se v kostelíku sloužilo až 30 mší, vypomáhali řeholníci z kláštera servitů na Šlupě.
- ¹² Stalo se tak až po zrušení vyšehradské pevnosti a po úpravě okolí počátkem tohoto století. Hliněný násyp sevřel kostelík sv. Jana a přilehlou sakristii po obou delších stranách a vytvořil na místě zničené stříšky tlustý, drný zpevněný polštář. Tyto úpravy zbavily kostelík a sakristii hmotové samostatnosti; způsobily narušení omítek a cihel zemní vlhkostí.
- ¹³ Pískovcová ostění, vylámaná po josefinském zrušení ze všech průčelních otvorů kostela Stětí sv. Jana, dochovala se v čelní stěně sakristie. Vstupní otvor, začleněný mezi okno kostela a sakristie, vyrovnává se s nadpražím sousedního okna při použití samostatného nadsvětlíku. Klenák nese letopočet stavby A. D. MDCCL. Okenní otvor z chrámového průčelí se opakuje i ve zdi sakristie s původním, jednoduše rámovaným pískovcovým ostěním.
- ¹⁴ Kaple připojená ke kapitulnímu chrámu za barokních úprav v polovině 18. stol. prošla pronikavou přestavbou v devadesátých letech 19. stol. R. 1891 věnoval Petr Fischer 11 000 zlatých na úpravu a výzdobu kaple s P. Marií Loretánskou. Kaple byla zaklenuta neogotickou žebrovou klenbou; klenba a stěny byly polychromovány a vyzdobeny nástěnnými malbami s mariánskou tematikou od malíře Jobsta.
- ¹⁵ Náklad na veškeré práce byl 159 zlatých (Archív vyšehradské kapituly v Ústředním st. archivu, ser. XLIX, fasc. 12, karton 95).
- ¹⁶ Výdaje na stavbu vstupního objektu kostela Stětí sv. Jana r. 1764 byly 1754 zlatých (M. K.: Paměti kaple P. M. s. 38). Znak děkana vyšehradské kapituly Schuhknechta, za něhož se prováděla barokní přístavba, je zapojen do rámce patriarchálního kříže, kterým končí lucerna kaple. Znovuzřízení kaple proboštem Karlachem si vyžádalo 2000 zlatých. Účty, zahrnující jednotlivé práce, jsou v Ústředním st. archivu v Praze (Archív vyšehradské kapituly, ser. LVI/4, kart. 106).
- ¹⁷ Autorem úprav prováděných v neorenesančním duchu (štukatérská výzdoba klenby, průčelní kulisa, lurdská jeskyňka) byl Baumův nástupce J. Münzberger.
- ¹⁸ V l. 1730—70 bylo založeno v českých zemích jen pět kultově nevýznamných loretánských kaplí: 1740 Praha Malá Strana (opravují lp. 1738 uváděný chybně v mých pracích o loretánských kaplích), 1749 Uherské Hradiště, 1750—60 Zaslav, 1765 Komorní Hrádek, 1768 Moravská Třebová.
- ¹⁹ Blažický údaj, že „loretánská kaple hlásí se ve fasádě širokým půlkruhově ukončeným oknem“, vznikl z mylné převzaté Ekertova tvrzení, že se loretánská kaple nachází v prvním patře klášterní budovy. O Ekerta se opírá i Novotný, když lokalizuje pokoje hraběnky do prvního patra, tam kde byly objeveny za posledních úprav malované trámové stropy s bohatou rozvilinovou výzdobou. Barokní plán kláštera, nalezený autorem ve stavebním archivu ministerstva financí, jasně prokazuje, že se loretánská kaple nenacházela v prvním patře kláštera.

²⁰ Tehdy loretánská kaple již nesloužila svému účelu. Ekert v Posvátných místech král. m. Prahy ještě uvádí, že v kapli bývá někdy sloužena mše svatá. Geigerova socha Immaculaty, pořízená přímo pro kapli, byla přenesena neznámo kam.

Literatura

Bílek, Tomáš Václav: Statky a jmění. Praha, 1893.

Blažíček, Oldřich: Malostranský klášter sv. Josefa. Poklady umění v Čechách a na Moravě. Praha, 1946.

Bukovský, Jan: Loretánský stavební typ v architektuře českého baroka. Kandidátská dizertační práce. Brno, 1964.

Bukovský, Jan: Loretánský stavební typ v Čechách a na Moravě. Sborník Vysokého učení technického v Brně, č. 2—3. Brno, 1966.

Denkstein, Vladimír: Stavební historie klášterního kostela P. Marie Sněžné v Praze. Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění. Praha, 1931.

Ekert, František: Posvátná místa královského hlavního města Prahy I, II. Praha, 1883, 1884. Životy svatých a světců božích. Praha, 1899.

Hammerschmied, J. F.: Prodomus gloriae Pragenae. Praha, 1723.

Karlach, Mikuláš: Paměti kaple blahoslavené Panny Marie na hradbách vyšehradských. Výňatek z Čecha. Praha, 1889. Paměti proboštů vyšehradských z poslední doby, a sice od r. 1781 až do r. 1905. Praha, 1905.

Novotný, Antonín: Pražské karmelitky. Praha, 1941.

Ruth, František: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Praha, 1903.

Vyskočil, Jan Kapistrán: Šest století kostela a kláštera P. Marie Sněžné. Praha, 1947.

Wirth, Zdeněk: Praga deperdita. Štencovo Umění roč. 1944. Praha v obrazech pěti století. Praha, 1932.

Za cenné připomínky týkající se loret na Novém Městě a na Vyšehradě děkuji dr. Václavu Ryněšovi.